
Тема 23

ОСВІТА І ПЕДАГОГІКА В УКРАЇНІ — НЕЗАЛЕЖНІЙ ДЕРЖАВІ

23.1. Відродження національної системи виховання і педагогіки в період перебудови й будівництва незалежної Української держави

З приходом до влади М. Горбачова у 1985 р. розпочалася кампанія перебудови через декларування демократичного стилю керівництва, гласності й плюралізму думок. Але прояв “нового духу” в Україні всіляко гальмувався рутинерством В. Щербинського.

Чорнобильська трагедія 26 квітня 1986 р. перед усім світом оголила нікчемність тоталітаризму. В Україні піднялася хвиля боротьби за право бути господарем на рідній землі та відродження українства.

У червні 1986 р. українські письменники, зокрема Олесь Гончар, Іван Драч, Дмитро Павличко і Сергій Плачинда, публічно виступили проти витіснення української мови зі шкіл республіки. До уваги було взято той разючий факт, що в Києві, наприклад, на той час із 300 тис. учнів українською мовою навчалися тільки 70 тис.

Гласність і плюралізм думок привели до наслідків, яких партійні верховоди не очікували. Вона викликала прагнення до перебудови процесів у шкільництві й педагогіці, започаткувала епоху відродження в галузі науки, культури й освітньо-виховної справи. Критичному переглядові підлягали всі сфери життя суспільства, у тому числі й педагогічна.

Обнародувані на сторінках “Учительской газеты” у квітні 1988 р. публікації А. Цирульникова “Чему учиться? Заметки на полях истории педагогики”, що розкрили фальш більшовицької педагогіки, та вміщені в липні — серпні того ж року в цьому часописі статті Л. Радзіховського “Сталинская педагогика” і “Брежневская педагогика”, що показали згубність обох названих лжепедагогік, посилили критицизм у ставленні до офіційної школи й педагогіки. У цьому ж і наступних роках на сторінках преси публікуються матеріали про найжахливіший злочин століття — навмисно організований більшовиками голодомор 1932—1933 рр. в Україні, внаслідок якого було піддано руйнації генофонд одного з найбільших європейських народів. Під впливом цих фактів навіть найлояльніші педагоги засумнівалися в цінностях комуністичної ідеології, радянської освіти й виховання.

Прогресивно налаштоване коло українських учителів та викладачів середніх і вищих навчальних закладів, спочатку досить обережно, а потім усе рішучіше відкидають насаджувану десятиліттями офіційну педагогіку, збудовану на лживих догмах та постулатах, і включаються до активних дій з метою відродження національної школи, освіти й виховання в Україні.

Загострилися породжені в умовах тривалого панування тоталітарного режиму суперечності між колосальними навчально-виховними можливостями народної педагогіки і рідної мови та незадовільним їх використанням у:

- а) розвитку наукової теорії і методики родинно-громадсько-шкільного виховання;
- б) практиці виховання дітей у сім'ї;
- в) виховній роботі школи і позашкільних навчально-виховних закладів;
- г) педагогізації батьків;
- д) розвитку етнопедагогіки й педагогічної науки за рахунок використання в ній нових прогресивних виховних традицій як українців, так і представників інших націй.

Найбільше суперечності виявлялися в тому, що в радянській педагогіці були зігноровані й приречені на забуття найкращі пласти української педагогічної культури, прогресивні народно-побутові й громадські традиції та національні звичаї духовно-морального, релігійного, господарсько-трудового, тілесного, інтелектуального й культурно-естетичного характеру.

Названа вище загальна суперечність виявлялася в ряді часткових. Серед них такі суперечності: між прогресивними народними традиціями трудового виховання дітей та підлітків і станом підготовки до трудової діяльності в радянській школі; ставленням людей до рідної мови й національної культури в минулому і тепер; народними чеснотами та нормами християнської моралі і дотриманням їх молоддю колись і тепер.

Виділені часткові суперечності в сукупності склали своєрідний стрижень негативної тенденції розриву між народною педагогікою і педагогічною наукою.

Подолання згаданих та інших суперечностей у педагогічній сфері стало нагальною потребою нового часу. В зв'язку з цим назріла гостра необхідність актуалізації й розвитку автентичної української педагогіки й рідного шкільництва та вироблення раціональних шляхів їх реалізації. Такими провідними шляхами визначилися:

- осягнення багатств педагогічної пансофії — народної педагогіки як невичерпного й вічного першоджерела етнопедогогіки й педагогічної науки в цілому, основи національного родинно-громадсько-шкільного виховання дітей та молоді;

- піднесення престижу української мови як наймогутнішого педагогічного феномену;

- пізнання, актуалізація з всебічним осмисленням і раціональним застосуванням усіх найкращих пластів української педагогіки та її провідних творців, репресованих, заборонених чи навмисно замовчуваних більшовицьким режимом;

- об'єктивний аналіз волюнтаристсько-кон'юнктурної радянської школи й педагогіки та наукове забезпечення переходу від засад авторитарної, безнаціональної педагогіки, що нівелювала національні прикмети, природні задатки й потенціальні можливості вихованців, до педагогіки національної, гуманної, демократичної;

- активізація творчо-пошукової діяльності вітчизняних вчених та творчої винахідливості вчителів і вихователів у галузі національної освіти й виховання;

- порівняльне зіставлення сучасної української педагогіки з прогресивними навчально-виховними й освітніми системами зарубіжжя з метою стимулювання нових власних педагогічних винаходів та ініціатив світового рівня.

25 серпня 1988 р. газета “Літературна Україна” виступила зі Зверненням до вчителів, керівників шкіл, працівників органів народної освіти “Перебудова школи і народна педагогіка”, що закликала внести докорінні зміни у зміст навчання і виховання, виходячи із засад педагогічної мудрості народу. Згодом ця ж ініціативна творча група педагогів на сторінках газети “Культура і життя” (8 жовтня 1989 р.) подала Звернення до батьків й усіх осіб, причетних до виховання дітей у сім’ї, “Родинному вихованню — справжню турботу?”, що будило громадську думку й спонукало до кардинальних змін у галузі освіти та виховання.

11 лютого 1989 р. було засновано Товариство української мови імені Т. Шевченка. 28 жовтня 1989 р. прийнято Закон України “Про мови”, який проголосив українську мову державною. Це спонукало прогресивно налаштованих учителів та учнів до вивчення свого рідного, українського, заповнення в змісті освіти, “білих плям” української історії. Актуалізується й набирає все ширшого розмаху вивчення народознавства в школах, середніх спеціальних навчальних закладах і ВНЗ республіки, що консолідувало педагогічні сили, будило національну свідомість. Водночас із національно орієнтованою інтерпретацією українського минулого в арсенал педагогічного впливу на дітей і молодь повертається традиційна українська національна символіка — тризуб, синьо-жовтий прапор і гімн “Ще не вмерла Україна”.

Неабияке стимулююче значення для перетворювальних педагогічних процесів мало те, що вони протікали в контексті бурхливих суспільних подій, виступів “неформалів”, тобто різноманітних незареєстрованих організацій. До останніх належали Українська гельсінкська спілка, “Товариство Лева”, “Зелений світ”, що згодом за підтримки київських письменників створили Народний рух України. Установчий з’їзд його відбувся 8—10 вересня 1989 р. в Києві. У прийнятій на ньому програмі висунено завдання відродити й розвивати національну освіту й виховання, організувавши їх у повній відповідності до політичних, економічних, культурних інтересів республіки.

Програма НРУ в педагогічній галузі поставила за мету відродження людини як морально відповідальної особистості, громадянина, господаря, переконаного, що нормою його життя в суспільстві повинно бути неухильне дотримання народних чеснот і вимог християнської моралі. Рух виступив за всебічне оздоровлення родинного життя, рівну відповідальність батьків за виховання

здорового, національно свідомого покоління, відродження традиційного статусу української родини. Він визнав істотну роль релігії в духовно-моральному оновленні суспільства, в утвердженні загальнолюдських вартостей¹.

Великий педагогічний резонанс серед усіх верств українського народу викликав людський ланцюг, організований Рухом у день відзначення роковин Злуки УНР і ЗУНР — 21 січня 1990 р. У цій знаменній маніфестації, що простяглася від Івано-Франківська до Києва, взяло участь до мільйона людей.

Заслугує на увагу педагогічно проникливий заклик ініціативної групи під орудою Олесь Бердника до відродження духовності на основі створення Української Духовної Республіки й спорудження святої скарбниці Храму України-Матері².

Новообраний у березні 1990 р. парламент 16 липня 1990 р. прийняв "Декларацію про державний суверенітет України", яка заманіфестувала намір нашого народу самому вирішувати власну долю у всіх сферах свого життя, в тому числі в галузі науки, освіти, культурного й духовного розвитку української нації. Великий педагогічний сенс має проголошений нею обов'язок забезпечити національно-культурне відродження українського народу, його історичної свідомості й традицій, національно-етнографічних особливостей, повсюдне функціонування української мови.

Радикально активізувалося релігійне виховання. У січні 1990 р. легалізувалася Українська греко-католицька церква. А навесні того ж року відновилася Українська автокефальна православна церква, заборонена від 1930-х років, у школах і ВНЗ впроваджується вивчення релігієзнавства.

Помітні зміни відбуваються у житті шкіл і ВНЗ. Створюються студентські братства, виявляючи свою відчутну громадську активність. Яскравим прикладом цього є проведення ними 2—17 жовтня 1990 р. голодування на підтримку українського суверенітету й відставку голови Ради Міністрів В. Масола. Березневий референдум 1991 р. висловився за суверенітет України.

19 серпня 1991 р. комуністичні послідовники "твердого курсу" здійснили відчайдушну спробу державного перевороту. Незабарна його поразка засвідчила, що фундаментальні підвалини

¹ Програма Народного Руху України за перебудову // Літ. Україна. — 1989. — 28 вересня. — С. 5.

² Конституція Української Духовної Республіки // Молодь України. — 1990. — 12 березня. — С. 3.

радянського режиму перестали існувати. 24 серпня 1991 р. республіканський парламент майже одностайно прийняв Акт проголошення незалежності України, що засвідчив створення самостійної Української держави.

На хвилі піднесення політичного життя країни активізуються педагогічні пошуки в українському шкільництві. Цьому сприяв також республіканський конкурс розробки проекту концепції “Національна школа”, у результаті якого було складено різні її варіанти, подано численні пропозиції щодо неї від освітян та науковців до Міністерства освіти України¹. Йдуть інтенсивні педагогічні пошуки в галузі українського національного виховання, створення національних шкіл і власних концепцій. Показовою щодо цього стала, наприклад, Гнідинська школа Бориспільського району Київської області². Працює Творча спілка вчителів України.

Україна однією з перших прийняла Закон “Про освіту” (1991 р.)³. Після цього було створено нормативні документи, які становлять правову базу функціонування системи освіти.

Потреба плекання інтелектуальної еліти української нації зумовила необхідність відродження і розвитку елітарних шкіл нового типу — гімназій, ліцеїв, коледжів. Станом на 1995 р. у 121 гімназії, 124 ліцеях понад 120 тис. дітей мали змогу повніше розвинути свої природні здібності, обдарування. Встановлюється тісний зв’язок таких закладів із ВНЗ, що створює надійні передумови для подальшого розвитку талановитої молоді.

Підвищився престиж університетської освіти у зв’язку з появою ряду нових університетів в Україні чи реорганізації колишніх педінститутів, що привело, скажімо, до утворення Україн-

¹ Каюков В. Багатоваріантність // Рад. освіта. — 1990. — 17 квітня. — С. 1—2; Українська школа. Проект її концепції розроблено на Львівщині // Рад. освіта. — 1990. — 29 червня. — С. 1—2; Концепція середньої загальноосвітньої національної школи України // Рад. освіта. — 1990. — 14 серпня. — С. 1—3; Губко О. Концепція української національної школи. — К., 1990.; Окуньський Р. Концепція української школи Прикарпаття. — Івано-Франківськ, 1991; Степанішин Б. Концепція нової школи на Україні // Педагогічна рада (газ. Рівненського педінституту). — 1991. — Грудень. — С. 2—4 та ін.

² Концепція Гнідинської середньої української національної школи. — К., 1990. — С. 16; Стрілько В. Золотої нитки не губить... Українська національна — яка вона? — К., 1991. — С. 70.

³ Освіта. — 1991. — 25 червня. — С. 2—3.

ського державного педагогічного університету імені М. Драгоманова в Києві. Через реорганізацію колишніх інститутів постали в м. Івано-Франківську, наприклад, Прикарпатський університет імені В. Стефаника, галузевий Український університет нафти і газу, Івано-Франківська медична академія. А всього по Україні засновано понад 40 нових університетів, як класичних, так і галузевих.

Розбудова незалежної Української держави відкрила широкий простір також для педагогічної творчості вчителів та плуралізму думок, стимулювала прагнення до відродження й розвитку автентичної педагогіки в Україні, вияву власної ініціативи у створенні, крім державних, також приватних навчальних закладів — коледжів, ліцеїв, інститутів, університетів. Подією великої ваги в науковому, духовному, освітньому, культурному й педагогічному житті нашої країни стало відновлення 19 вересня 1991 р. Києво-Могилянської академії як незалежного університету з міжнародним статусом. Заявили про своє відродження й такі славетні в історії української педагогіки наукові й освітні заклади, як Острозька академія і колегія Павла Галагана.

Трибуною передових ідей щодо національної освіти й виховання виступає педагогічна преса, що набула широкого, розгалуженого характеру. Постали нові видавництва. Кілька педагогічних часописів змінили назви, засвідчивши цим про свою причетність до відродження і розвитку національної освіти й педагогіки. Крім республіканських, з'явилися обласні, районні, міські, відомчі, шкільні, вузівські, регіональні педагогічні часописи. Новітністю спрямування творчих думок відзначаються республіканські педагогічні журнали “Дошкільне виховання”, “Початкова школа”, “Рідна школа”, “Дивослово”, газети “Освіта”, “Жива вода”, “Народознавство” та ін.

Відроджується традиційний дитячий й молодіжний рух через відновлення діяльності українського Пласту, “Сокола”, створення об'єднань “Джура”, “Перевеслята”, Спілки української молоді (СУМ) та ін., що належать до невід'ємного компонента українського національного виховання. Змістовну й цілеспрямовану виховну роботу на засадах української козацької педагогіки проводить Кіровоградська національна середня школа № 21 під керівництвом її директора В. Каюкова.

Початок відродженню національного скаутського руху в Україні покладено 16 грудня 1989 р., коли було створено Опікун-

ську раду. 30 серпня 1990 р. перший загін пластунів (12 осіб) прийняв пластову присягу. 13 квітня 1991 р. на Установчому з'їзді було прийнято "Статут Української організації "Пласт". У квітні 1993 р. Український Пласт прийнято до Світової організації скаутського руху (СОСР).

З випуском пластових часописів: "Готуйсь", "Дві України" та журналів пластової думки й інформації "Пластовий шлях", "Юнак", "Пробник суспільства" для всієї України відновило роботу тернопільське видавництво "Лілея", що дістало щиру підтримку педагогічної громадськості. Крім того, Дрогобицька станиця, наприклад, випускає газету "Вісник дрогобицьких пластунів", а Стрийська — "Орлині крила".

До арсеналу виховних засобів повертаються всі кращі надбання й скарби як української, так і зарубіжної педагогічної культури. Із забуття увійшли в педагогіку України кращі її творці: С. Русова, Г. Ващенко, І. Огієнко, П. Холодний, В. Пачовський, Марійка Підгірянка, А. Волошин, О. Тисовський та ін. Цьому значною мірою сприяє новостворене Педагогічне товариство імені Г. Ващенка.

Виникають нові навчальні заклади, авторські та альтернативні школи, оригінальні концепції українського національного виховання. З'явилася потреба в глибокому вивченні, науковому осмисленні й виробленні на цій основі стратегії і тактики розвитку української національної школи. Це активізувало науково-педагогічну громадськість на створення власного науково-педагогічного центру.

4 березня 1992 р. тодішній Президент України Леонід Кравчук прийняв пропозицію групи провідних вчених і видав указ про утворення Академії педагогічних наук України "як вищої галузевої наукової установи"¹. У ньому зазначено, що основними завданнями АПН України є:

— комплексний розвиток педагогічної науки, проведення фундаментальних і прикладних досліджень з проблем теорії та методики освіти, відродження національної школи;

— розробка й наукове обґрунтування новітніх інформаційних технологій, форм, методів і засобів навчально-виховного процесу, створення програм, підручників та методичних посібників для навчально-виховних закладів;

¹ Ярмаченко М.Д. Академія педагогічних наук України. — К., 1993 — С. 5.

— дослідження світових тенденцій розвитку освіти та педагогічної науки, аналіз освітніх стандартів і змісту освіти в зарубіжних країнах, вивчення узагальнення та поширення вітчизняного й зарубіжного педагогічного досвіду;

— координація діяльності науково-дослідних і методичних установ, наукових підрозділів вищих навчальних закладів, використання науково-педагогічного потенціалу в інтересах розвитку педагогічної науки та системи освіти.

АПН НАН України має розгалужену систему наукових підрозділів: інститути педагогіки, психології, педагогіки і психології професійної освіти, дефектології, методів навчання іноземним мовам, Український інноваційний центр гуманітарної освіти, Науково-методичний центр, “Українська етнопедагогіка і народознавство”, Науково-практичний Центр політичної психології, Педагогічний музей України.

Визначною віхою в історію української школи й педагогіки увійшов I з'їзд педагогічних працівників України (23—24 грудня 1992 р.), в якому брали участь представники двохмільйонної освітянської громади України. Після багатьох десятиліть тоталітарного режиму, які призвели до глибокої кризи школи, деформації цілей, принципів, змісту освіти, зацентралізованості управління нею, освітяни вперше дістали можливість вільно обміркувати й накреслити шляхи її докорінного реформування на засадах гуманізму, демократії та національних потреб.

У президентському привітанні делегатам й учасникам з'їзду наголошено на потребі визначати подальші перспективи оновлення й розвитку освіти, звільнити її від догматизму, подолати відставання в методології, повернути її до національних основ, до джерел, і водночас спрямувати на досягнення сучасного європейського рівня¹.

На з'їзді було заслухано й обговорено доповідь міністра освіти П.М. Таланчука “Україна XXI століття. Державна національна програма “Освіта”², схвалено її, а також Звернення учасників та Резолюцію з'їзду³.

Після ґрунтовного, впродовж цілого року, доопрацювання на основі пропозицій з'їзду було заманіфестовано на сторінках рес-

¹ Освіта. — 1992. — 30 грудня. — С. 3.

² Там само. — С. 3—8.

³ Там само. — С. 3, 9.

публіканської педагогічної газети “Державну національну програму “Освіта” (“Україна ХХІ століття”) поруч зі Зверненням Міністерства освіти України до вчителів, професорсько-викладацького складу, до всіх освітян спрямувати всі педагогічні зусилля на її реалізацію¹.

У системі стратегічних завдань, пріоритетних напрямів і основних шляхів реферування освіти в Українській державі виявилася гостра необхідність пізнавати себе, бо “чужа школа, що подавала речі, які відносяться до пізнання нас, або викривлено, або й зовсім неподавала”². Тож кардинальність змін освіти й виховання полягає в пройнятті їх духом Нації й спрямуванні на відродження й утвердження “Української Людини”, і в цьому першорядну роль відіграє наука українознавства.

У педагогічній теорії і практиці країни здійснюється плавний перехід від крає-, країно-, народо-, суспільствознавства до найвищої фази пізнання себе — українознавства. Цьому сприяє заснування у ВНЗ кафедр українознавства, впровадження його вивчення у школах усіх типів і рангів. Координаційним науковим центром у цій надзвичайно важливій галузі педагогічної культури виступає заснований у 1991 р. Інститут українознавства Київського університету імені Тараса Шевченка. Свідченням його плідної пошукової роботи є щорічні міжнародні конференції з актуальних питань українознавства. Перша така конференція “Роль вищих навчальних закладів (інституцій) у розвитку українознавства” відбулася навесні 1993 р. У її роботі взяли участь провідні вчені та викладачі ВНЗ України, педагоги, діячі культури, народні депутати України, представники наукових кіл 16 країн світу. Учасників конференції привітав Президент України Леонід Кравчук³.

Завдяки Інституту українознавства створено “Концепцію національної системи освіти”, “Концепцію школи нової генерації — української національної школи-родини” (1994 р.)⁴, стандарт навчального інтегративного курсу “Українознавство”, інва-

¹ Освіта. — 1993. — Грудень — С. 1—5.

² Маланюк Є. Нариси з історії нашої культури. — К., 1992. — С. 5.

³ Українознавство: стан, проблеми, перспективи розвитку. — К., 1993. — 130 с.

⁴ Вісник Київського університету імені Тараса Шевченка. Українознавство. — Вип. 1. — К., 1994. — С. 7—71.

ріантний проект програми “Українознавство”¹, посібник з українознавства².

Українознавство як базова навчальна дисципліна та наукова система цілісного пізнання світу утверджується на всіх рівнях. Знаменно й те, що у Всеукраїнському конкурсі 1995 р. “Кращий учитель року” переміг учитель українознавства³. У промові з нагоди вручення нагород переможцям конкурсу міністр освіти України М. Згуровський зазначив: “Українознавство відкриває нам багатовіковий досвід і тим сприяє розв’язанню й сучасних державотворчих проблем, усвідомленню уроків світової історії нашої долі та історичної місії. Ось чому воно закономірно посідає чільне місце серед предметів базового змісту освіти, все більше приваблює педагогів широкої культури, глибокого і системного мислення, справжніх патріотів нашої землі”⁴.

Відчутний крок здійснено в розробці проблем українського національного виховання⁵. Успішному розвитку останнього сприяють кардинальні зміни у змісті освіти, створення в контексті утвердження українства шкіл регіонального (місцевого) вияву. Підтвердженням цього є гуцульська школа, варіант якої розробив і впровадив у життя директор Яворівської української гуцульської школи, член-кореспондент АПН України П.В. Лосюк, досвід якої широко висвітлюється в заснованому ним педагогічному журналі “Гуцульська школа”.

Нарешті українські діти і молодь одержали право й можливість повноцінно вивчати рідну мову й літературу на найкращих взірцях, знати справжню історію України, істинних українських національних героїв, видатних українських вчених, митців, культурних, релігійних, військових діячів.

Освіта в Україні все впевненіше набуває національних рис. При цьому значною мірою забезпечуються освітні й культурні потреби не тільки українців, а й представників інших націй. У нашій державі діє понад 50 тис. закладів освіти — від дитячих садків до установ післядипломної освіти, в яких виховується і навчається понад 15 млн дітей, учнів, студентів; функціонує

¹ Освіта. — 1994. — 7 вересня.

² Кононенко П.П. Українознавство. — К., 1994. — 320 с.

³ Освіта. — 1995. — № 26. — Червень. — С. 1—2.

⁴ Згуровський М. Висока місія українців // Освіта. — 1995. — Червень. — С. 3.

⁵ Концепція безперервної системи національного виховання // Освіта. — 1994. — 11 травня. — С. 11—12.

23 200 дошкільних закладів, в яких виховується майже 2 млн дітей; 21 700 загальноосвітніх шкіл, де навчається понад 7 млн учнів; 1176 професійно-технічних училищ, в яких професії здобувають 637 тис. учнів і працює майже 60 тис. інженерно-педагогічних працівників.

Нині в Україні діє 161 вищий навчальний заклад III—IV рівнів акредитації та 740 I—II рівнів. Крім того, державну ліцензію мають понад 90 ВНЗ, заснованих на інших формах власності. Загальний контингент студентів становить понад півтора мільйона юнаків і дівчат. З ними працює 125 тис. науково-педагогічних працівників, у тому числі 72 тис. викладають в університетах, академіях, інститутах. Більша частина їх мають наукові ступені й вчені звання, серед них — 6 тис. докторів наук. Післядипломною освітою займаються 549 закладів. Щороку тут пере навчаються понад 600 тис. фахівців. Крім того, майже 2 млн робітників проходять перепідготовку і підвищення кваліфікації на базі професійних навчальних закладів¹.

Мають місце й негативні тенденції, успадковані від тоталітарного ладу та породжені труднощами розбудови. Слабкість фінансування освіти й науки з боку держави, наявність закомплексованості збанкрутілими догмами певної частини освітніх працівників, згубний вплив насильницької ідеології, безкультур'я і прагнення наживи, скорочення мережі дошкільних закладів, повільне зростання кількості учнів, які навчаються українською мовою, зменшення позашкільних закладів, нестача сучасних підручників (їх є лише 40 % від потреби), плінність кадрів — такі характерні від'ємні явища у сфері освіти і науки.

Непокоїть і те, що майже у половині населених пунктів зовсім немає шкіл, у тому числі у 3 тис. сіл із населенням понад 300 осіб. Дається взнаки манкуртизм. Все більшого поширення набувають пияцтво, заздрість, неробство, розпуста, плазування перед зарубіжжям, порнографія, злочинство, наркоманія та інші асоціальні явища, що згубно впливають на молодь, руйнують сім'ю. Користуючись релігійною безграмотністю, насадженою войовничими атеїстами, Україну заповнили іноземні місіонери, які своїми сектантськими проповідями розпорошують українське суспільство. Антипедагогічну сутність закладено і в міжконфесійних чварах.

¹ "Про стан освіти в Україні": Доповідь міністра освіти України Михайла Згуровського на засіданні Верховної Ради // Освіта. — 1995. — 22 лютого. — С. 1–2.

Подолання названих вище недоліків — насущне завдання нашого часу. Сьогодні Українська держава твердо йде шляхом своєї розбудови, впевнено взявши власну долю у свої руки, входячи в сузір'я цивілізованих країн світу. Це вселяє надію й віру в те, що майбутнє українського шкільництва й педагогіки буде значно світлішим, ніж їх минуле. І наявність своєї самостійної демократичної держави є для цього повною гарантією.

23.2. Розвиток освіти в незалежній Україні та її пріоритети у XXI столітті

Поява Української незалежної держави спричинила реформування освітньої системи. Україна дістала у спадщину радянську систему освіти, яка не відповідала її національним інтересам та тенденціям розвитку європейського і світового шкільництва.

Розбудова української держави, демократизація суспільного життя, відродження національної культури, посилення інтеграційних процесів з Європою, реформування економіки, впровадження ринкових відносин тощо поставили нові вимоги до освіти у XXI ст. Вона має бути пріоритетною, безперервною і різноманітною, нести гуманістичні цінності, використовувати нові технології навчання, бути всеохоплюючою та інформатизаційною, забезпечувати саморозвиток особистості.

У зв'язку з цим у державі розпочато роботу зі створення нової законодавчої і нормативної бази національної освіти. Важливою віхою на шляху розбудови національної системи освіти було прийняття I з'їздом освітян України 24—25 грудня 1992 р. Державної національної програми “Освіта” (Україна XXI століття). Цей документ було затверджено Кабінетом Міністрів України та підписано Президентом. Він окреслив такі конкретні завдання та основні шляхи реформування освіти:

— створення в суспільстві атмосфери загальнодержавного, всенародного сприяння розвитку освіти, неухильної турботи про примноження інтелектуального та духовного потенціалу нації, активізація зусиль усього суспільства для виведення освіти на рівень досягнень сучасної цивілізації, залучення до розвитку освіти всіх державних, громадських, приватних інституцій, сім'ї, кожного громадянина;

— подолання девальвації загальнолюдських гуманістичних цінностей та національного нігілізму, відірваності освіти від національних джерел;

— забезпечення розвитку освіти на основі нових прогресивних концепцій, запровадження в навчально-виховний процес сучасних педагогічних технологій та науково-методичних досягнень;

— відхід від засад авторитарної педагогіки, що утвердилися в тоталітарній державі і спричинили нівелювання природних задатків і можливостей, інтересів усіх учасників освітнього процесу;

— підготовка нової генерації педагогічних кадрів, підвищення їхнього професійного та загальнокультурного рівня;

— формування нових економічних основ системи освіти, створення належної матеріально-технічної бази;

— реорганізація наявних та створення навчально-виховних закладів нового покоління, регіональних центрів та експериментальних майданчиків для відпрацювання та відбору ефективних педагогічних інновацій та освітніх модулів;

— радикальна перебудова управління сферою освіти шляхом її демократизації, децентралізації, створення регіональних систем управління навчально-виховними закладами;

— органічна інтеграція освіти і науки, активне використання наукового потенціалу вищих навчальних закладів і науково-дослідних установ, новітніх теоретичних розробок та здобутків педагогів-новаторів, громадських творчих об'єднань у навчально-виховному процесі;

— створення нової правової та нормативної бази освіти.

У Програмі висвітлювалися стратегічні завдання та шляхи реформування змісту освіти, мета, пріоритетні напрями та шляхи національного, дошкільного виховання, проблеми реформування загальної середньої, професійної, вищої та післядипломної освіти, розвитку позашкільного навчання і виховання.

Педагогічна громадськість схвально сприйняла подані у Програмі перспективи створення системи соціального захисту учасників навчального процесу, проблеми підготовки нового покоління педагогічних працівників, зокрема підвищення їхнього соціального статусу до рівня, що відповідає ролі вчителя, педагога в суспільстві.

По-новому розглядалися проблеми фінансового та матеріально-технічного забезпечення освіти, яке має ґрунтуватися на пріо-

ритетності витрат на розвиток освіти з державного та місцевих бюджетів тощо.

Знайшли своє відображення в Програмі проблеми наукової діяльності в системі освіти, управління освітою, міжнародні зв'язки тощо.

Накреслення І Всеукраїнського з'їзду працівників освіти законодавчо закріплено у законах "Про освіту" (1996 р.), "Про загальну середню освіту" (1999 р.), "Про дошкільну освіту" (2001 р.), "Про позашкільну освіту" (2000 р.), "Про вищу освіту", на основі яких Міністерство освіти і науки України розробило низку нормативних документів.

Діяльність системи освіти, передбачена згаданими вище законодавчими актами, мала забезпечити інтелектуальний, духовний потенціал народу, вихід вітчизняної науки, техніки і культури на світовий рівень, національне відродження, розбудову держави і демократизацію суспільства в Україні.

Великим здобутком у галузі освіти цього десятиріччя було відродження національної школи. В основу концепції національної системи освіти і виховання покладено педагогічні ідеї українських просвітителів, досвід діяльності рідної школи в короткі проміжки незалежності нашої Батьківщини. Основними ознаками національної школи сьогодні, як і в минулому, є навчання і виховання дітей на засадах національної культури з використанням кращих здобутків культур інших народів, навчання учнівської молоді рідною мовою. Серцевиною змісту освіти і виховання у національній школі стає національна ідеологія, яка відображає історично зумовлені духовні цінності народу. Ідеї незалежності, соборності української держави, миру і злагоди в суспільстві, народовладдя і демократії, справедливості, гуманізму, верховенства закону, вірність і відданість Батьківщині, право на працю, освіту, відпочинок, суверенність особистості — ці та інші напрямки ідеології українського народу національно свідомими освітянами втілювалися у повсякденну практику вітчизняного шкільництва.

Характерною рисою національної школи є гармонійне виконання нею освітніх і виховних функцій. Це є особливо важливим сьогодні, коли у суспільстві посилюється тенденція до того, щоб школа переросла у виключно освітній навчальний заклад. Нині спостерігаються й непогодженість у виборі методологічних орієнтирів виховання. Як зазначає О.Я. Савченко, "для одних педагогів усе вичерпується національним вихованням, другі —

зосереджуються на громадянській освіті, треті — сповідують полікультурність, четверті — педагогіку життєтворчості і т. п.”¹ Таке розмаїття підходів до завдань і змісту виховання виключається у національній школі.

Подібна робота має місце в тих школах, де працюють високоінтелектуальні, національно свідомі вчителі. Такими учителями, як писав І.Я. Франко, школа стоїть. Вони за висловом О.В. Духновича, здатні засівати пшеницею добру ниву. Байдужі, морально розбещені, зденационалізовані наставники замість пшениці сіють у серцях і душах дітей кукіль, який забур’янює їх. Свідомо, а то й не свідомо подібні вчителі продовжують деморалізацію суспільства, чинять злочин проти свого народу.

Паралельно з відродженням рідної школи позитивним є удосконалення та розвиток мережі загальноосвітніх закладів різних спрямувань, форм власності. Повсюдно з’явилися гімназії, ліцеї, колегії, коледжі, спеціалізовані школи, приватні навчальні заклади. Вони відкрили можливості молоді навчатися відповідно до її здібностей, обдарувань, що в кінцевому рахунку позитивно відіб’ється на зростанні інтелектуального і духовного потенціалу нації.

У попередні роки мали місце пошуки удосконалення, модернізації змісту шкільної освіти, вищої школи. Проте ця робота, крім дошкільного виховання, де впроваджено базовий компонент дошкільної освіти, не завершена.

З прийняттям Верховною Радою України законів “Про освіту”, “Про загальну середню освіту”, “Про професійно-технічну освіту”, “Про позашкільну освіту” розпочався новий етап у реформуванні освіти, постали конкретні завдання щодо регулювання суспільних відносин у галузі навчання, виховання, професійної, наукової та загальнокультурної підготовки учнів.

12-річний термін навчання в середніх загальноосвітніх навчальних закладах, перехід початкової школи з 1 вересня 2001 р. на єдину структуру — 4-річний термін навчання, прийом дітей до школи з 6-річного віку, впровадження 12-бальної системи оцінювання знань та семестрової структури навчального року, розвиток профільності старшої школи — ці та інші напрями реформування перебувають зараз у центрі діяльності органів освіти, педагогічних колективів, громадськості.

¹ Савченко О.Я. Удосконалення професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів // Освіта України. — 2001. — № 42. — 21 вересня.

Посилився гуманітарний компонент освіти. З практики навчання усунуто заідеологізовані дисципліни, насажені колишнім тоталітарним режимом, авторитарно-дисциплінарна модель навчання поступилася особистісно орієнтованій. Вона забезпечує індивідуалізацію навчання, саморозвиток і суверенність особистості, свідоме визначення молоддю своїх можливостей та шляхів їх реалізації.

У навчальному процесі посилилася роль української мови, нею навчаються сьогодні до 70 % учнів.

Паралельно з деякими позитивними зрушеннями в галузі освіти розвиваються й поглиблюються нездорові тенденції. Соціально-економічний стан суспільства призвів до зростання неграмотності, зростає кількість дітей, які не відвідують школу. Не відповідають вимогам часу навчально-методичні база та засоби навчання. Новітні технології навчання не застосовують у більшості шкіл і ВНЗ. Недоступною для користування у зв'язку з високою вартістю, є навчальна література.

У діяльності нових шкіл — ліцеїв, гімназій, коледжів багато формалізму, діяльність значної частини з них свідчить про зміну вивісок, а не про нові підходи до організації навчання й виховання учнівської молоді.

Значно погіршилися матеріально-фінансова база освіти, матеріальний рівень життя вчителя.

Відповідно до Закону України “Про освіту” Кабінетом Міністрів України та Міністерством освіти і науки України проводиться реформування вищої школи.

Насамперед слід зазначити впровадження ступеневої освіти, якою передбачається підготовка фахівців із вищою освітою освітньо-кваліфікаційних рівнів молодшого спеціаліста, бакалавра, спеціаліста і магістра.

З метою визначення статусу вищого закладу освіти, підтвердження його здатності здійснювати підготовку фахівців на рівні державних вимог з певного напрямку (спеціальності) Кабінет Міністрів України постановою від 2 лютого 1996 р. № 200 ввів ліцензування, атестацію та акредитацію закладів освіти.

З'явилися нові вищі навчальні заклади, ведеться підготовка фахівців із багатьох нових спеціальностей, яких потребує суспільство.

Зроблено конкретні кроки щодо наближення вітчизняної освіти до освітянських систем розвинутих країн, поліпшилася співпраця ВНЗ України з закладами вищої школи багатьох країн світу.

Разом з тим підготовка фахівців з вищою освітою здійснюється за відчутно застарілими навчальними планами. Самодіяльність ВНЗ з питань внесення змін і доповнень до діючих навчальних планів протягом багатьох років призвела до втрати державних стандартів освіти, переобтяження студента обов'язковими аудиторними заняттями. Останнє негативно позначається на самостійній пізнавальній діяльності студентів, їхньому саморозвитку. Діючі навчальні плани не визначають сучасних вимог до підготовки фахівців, тому розробка і впровадження державних стандартів підготовки фахівців з вищою освітою різних освітньо-кваліфікаційних рівнів є першочерговим завданням. Модернізації вимагають навчально-матеріальна база вищої інколи, її фінансування.

Особливо в занедбаному стані сьогодні є виховання учнівської і студентської молоді. Вона набула в більшості навчальних закладів самодіяльного характеру, зміст його визначається рівнем педагогічної культури наставників, їхньою політичною орієнтацією в суспільстві. За десять років нашої державності не створено орієнтовних програм щодо виховання дітей дошкільного віку, школярів та студентів, тож системи виховання молоді зовсім немає, її треба створити.

Ці та інші проблеми знайшли своє відображення в роботі II Всеукраїнського з'їзду працівників освіти. У виступі Президента України Л.Д. Кучми, доповіді міністра освіти і науки В.Г. Кременя, виступах освітян, Національній доктрині розвитку освіти України окреслено тривалі пріоритети щодо освіти, визначено основні шляхи їх досягнення.

Пріоритетами державної політики в розвитку освіти визнано такі:

- особистісна орієнтація освіти;
- створення однакових можливостей для дітей і молоді у здобутті якісної освіти;
- удосконалення систем безперервної освіти та освіти впродовж життя;
- розвиток україномовного освітнього і культурного простору;
- забезпечення освітніх запитів національних меншин;
- формування національних та загальнолюдських цінностей;
- формування через освіту здорового способу життя;
- забезпечення економічних і педагогічних умов для професійної самореалізації педагогічних працівників, підвищення їхнього соціального статусу;

- впровадження інформаційних педагогічних технологій, розвиток бібліотечної справи, забезпечення доступності інформації, навчальної і довідкової літератури;
- створення індустрії навчальних засобів;
- створення ринку освітніх послуг;
- інтеграція української освіти у європейський та світовий освітній простір;
- гармонійне поєднання навчального процесу та наукової діяльності вищого навчального закладу;
- використання наукових результатів як бази і змісту навчання.

У Національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті чітко окреслено національний характер освіти. Вона спрямована на втілення в життя української національної ідеї, підпорядкована консолідації українського народу в українську політичну націю, яка прагне жити у співдружності з усіма народами і державами світу.

“Освіта виховує громадянина і патріота України, прищеплює любов до української мови і культури, повагу до народних традицій. Вона підпорядкована формуванню системи національних інтересів як головних пріоритетів світоглядної культури особистості і разом з тим сприяє оволодінню багатствами світової культури, вихованню поваги до народів світу”¹.

Національна доктрина визначає подальший розвиток освіти протягом наступних 25 років. Як зазначив міністр освіти і науки В.Г. Кремень, доктрина має узагальнюючий характер, а для її поетапної реалізації розроблено конкретні документи. Ними визначаються відповідні конкретні дії, спрямовані на розвиток кожного рівня освіти.

Отже, на освітян чекає велика творча праця щодо подальшого розвитку національної системи освіти, яка забезпечить виховання національно свідомих громадян незалежної Української держави.

¹ Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті (проект) // Освіта України. — 2001. — № 29. — 15 липня.

Контрольні запитання і завдання

1. Які наслідки перебудови, очікувані компартійною верхівкою і реальні?
2. Розкрийте суперечності між офіційною і народною педагогіками.
3. Розкажіть про шляхи відродження і розвитку автентичної української педагогіки.
4. З'ясуйте особливості відновлення і розвитку українського шкільництва в умовах розбудови Української держави.
5. Назвіть визначні сучасні осередки педагогічної науки в Україні.
6. Висловіть своє ставлення до науки українознавства.
7. Схарактеризуйте стан українського шкільництва, освіти, педагогіки

Література для самостійного опрацювання

Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті: Затв. указом Президента України від 17 квітня 2002 р. № 347/2002 // Освіта. — 2002. — 24 квітня — 1 травня.

Волошин М., Волошин Р. Становлення національної школи. — Дрогобич, 1993. — С. 58—61.

Державна національна програма "Освіта" ("Україна XXI століття"). — К., 1994.

Закон України "Про освіту". — К.: Генеза, 1996. — 36 с.

Кононенко П.І. Українознавство. — К., 1994.

Концепція розбудови освіти в Україні / Розробник О. Чешков. — К., 1995.

Концепція школи нової генерації — української національної школи-родини. — К., 1994.

ПСЛЯСЛОВО

Сумлінне вивчення історії української педагогіки переконує вчителя в тому, що в усі часи наміри чужинців колонізувати Україну, денаціоналізувати українську людність починалися з переслідувань і заборони української мови й школи, гонінь на народного вчителя.

У проміжки часу, коли доля давала нам незалежність та волю, українське шкільництво досягало нечуваних злетів. Національна школа здійснювала виховання молоді на засадах української культури з використанням кращих надбань світової цивілізації, забезпечувала відтворення рідного народу, етнізацію молодого покоління, сприяла формуванню у нього національного світогляду, свідомості, ідеології, способу мислення, характеру, моралі та інших духовно-моральних цінностей українського народу.

Обравши незалежність, український народ розбудовує національні шкільництво й освіту, він на злеті нових висот людинотворення. Закони України “Про мови”, “Про освіту”, Національна доктрина розвитку освіти України у XXI ст., нормативні документи про школу й виховання визначають ту методологічну основу, на якій зводиться новітня система національної школи, освіти й виховання.

Кожен причетний до освіти й виховання юнацтва є водночас творцем і сьогодення, і майбутньої української школи й педагогіки.

Навчальне видання

Серія “Вища освіта ХХІ століття”

*ЛЮБАР Олександр Опанасович,
СТЕЛЬМАХОВИЧ Мирослав Гнатович,
ФЕДОРЕНКО Дмитро Тимофійович*

ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ І ПЕДАГОГІКИ

Навчальний посібник

Керівник видавничих проектів *В.І. Карасьов*
Головний редактор *В.П. Розумний*
Редактор *С.В. Бартош*
Коректор *О.О. Васильченко*
Комп'ютерна верстка *К.П. Мирончика*
Обкладинка *Л.І. Жиборовської*

**В Україні книгу можна передплатити у будь-якому відділенні зв'язку.
Передплатний індекс 11827**

Підп. до друку 14.02.2003. Формат 60×90 ¹/₁₆.
Папір офс. Друк офс. гарнітура SchoolBook.
Ум. друк. арк. 28,5. Обл.-вид. арк. 27,7. Зам. № 3-54.

Київська обласна організація товариства “Знання” України
01034, Київ-34, вул. Стрілецька, 28
Свідоцтво ДК № 125 від 20.07.2000
Тел. (044) 234-80-43, 234-23-36
E-mail: sales@society.kiev.ua [http:// www.znannia.ua](http://www.znannia.ua)

Віддруковано на ВАТ “Білоцерківська книжкова фабрика”
09117, м. Біла Церква, вул. Леся Курбаса, 4.

ІСТОРІЯ української школи і педагогіки

Це один із перших навчальних посібників, у якому на системній основі подається аналіз становлення і розвитку автентичної педагогічної думки, українського шкільництва, національної освіти, народних традицій родинно-шкільного і громадянського виховання дітей та молоді на теренах України з найдавніших часів до сучасності. За змістом посібник відповідає програмі навчальної дисципліни "Історія української педагогіки та шкільництва" для вищих навчальних закладів, затвердженої Міністерством освіти і науки України.

Посібник розрахований насамперед на студентів і викладачів педагогічних навчальних закладів. Книга буде корисною також вчителям історії й українознавства, науковцям, всім, кого цікавить багатобарвна і невичерпна педагогічна культура українського народу.

Передплатний індекс 11827

ISBN 966-620-180-1

9 789666 201808 >

Знання